

De toekomst van Breda

Lezing in het kader van de gesprekkenserie 'Talk of the Town' door Eloi Koreman, 3 oktober 2019

Foto 1. Stadsbrand

Toen mij gevraagd werd of ik enige gedachten kon formuleren over de toekomst van Breda kwam mij het beeld van de verspringer voor ogen. Wil hij ver kunnen springen dan moet hij eerst een eind teruglopen. Hij moet zijn pad goed verkennen, de hobbels in kaart brengen en weten waar zich de afzetbalk bevindt. Wil ik de sprong naar de toekomst wagen dan zal ik het verleden moeten kennen, de fouten doorgronden, er niet door verlamd geraken en de energie halen uit de schoonheid om zo in het nu een waarachtige impuls voor de toekomst te formuleren.

Dus eerst gaan we even terug in de tijd, van de stad maar ook mijn persoonlijke tijd, om u vatbaar te maken voor deze insteek en in de hoop dat u mee kunt gaan in de sprong die ik maak aan het eind van deze lezing.

Foto 2. Tabula rasa, december 1982

'Breda, zwaar gebombardeerd tijdens de tweede wereldoorlog', schreef in de jaren tachtig een Amerikaanse encyclopedie op grond van enige luchtfoto's van de stad. Maar Breda heeft praktisch geen oorlogschade geleden. Dit naoorlogs bombardement vond plaats om het zogenaamde cityplan uit de jaren 1955-1965 ten uitvoer te brengen. Een complete negentiende eeuwse stadswijk ging tegen de vlakte. De Leuvenaarsstraat, de Middellaan, de Zoutstraat, de Adriaan van Bergenstraat, de Gasstraat, de Dieststraat en de nieuwe Dieststraat, de Donkvaart, de Gasthuisstraat en de Nijverheidssingel werden van de kaart geveegd en de kathedraal aan de haven ging in één beweging mee. Trouwens de haven zelf ook, die werd gedempt. Bouwkunst, stedenschoon, godsdienst niets was heilig voor het 'gezond' economisch rationalisme. In het bestemmingsplan ontbrak dan ook een culturele paragraaf. Vijfhonderd huizen werden vermalen tot granulaat om te dienen als puinbed voor de nieuwe asfaltwegen die de binnenstad moesten open leggen voor de nieuwe welvaartbrenger: het automobiel. Ook toen werd nagedacht over de toekomst van de stad.

foto 3. Leuvenaarsstraat 69, november 1982

Gedurende de tijd dat ik de studie architectonisch vormgeven volgde aan de academie Sint Joost woonde ik in een bovenwoning van een stadsboerderij aan de Leuvenaarstraat, waar mijn broers en vader ook hun ateliers hadden. In de zomer van 1982 studeer ik af en in de herfst van dat jaar gaat de boerderij als laatste bastion van verzet tegen de vlakte. In 1983 krijg ik van de gemeente een gebruikersovereenkomst aangeboden voor een vervallen pand in de binnenstad van Breda. Ondanks het verval en de vervuiling wordt ik getroffen door de allure van het gebouw. Op zolder waar de duiven wonen, waait de stuifsnieuw tussen de pannen door, op de verdieping staat een korbeel op bezwijken en op een ochtend valt er een gat in het dak wanneer op een lawine-achtige wijze tientallen pannen met panlat en al op de zoldervloer vallen. Wat zal ik doen? Weer mijn liefde en aandacht besteden aan het behoeden van verder verval of gewoon weggaan. Want ik ben gewaarschuwd, al eerder heb ik op een ander dak gezeten om daar de schade na een storm te herstellen om vervolgens naar goeddunken van de eigenaar een paar maanden later toe te moeten zien hoe het pand in zijn geheel tegen de vlakte ging. Ik besluit te blijven en repareer die dag het gat, maar dat niet alleen: ik besluit ook een stichting op te richten. In het oprichtingsstatuut staat dat het doel is de oorspronkelijke relatie tussen bewoner en huis te herstellen waarbij de bewoner het huis beschermt en het huis de bewoner beschermt. Je leent namelijk de materie, het erfgoed – dat er al was voordat jij kwam en er nog zal zijn nadat jij weg bent – maar tegelijkertijd kan dat erfgoed niet zonder jouw zorg en aandacht omdat het dood materiaal is en afhankelijk van een levend, zorgend mens. De directe verantwoordelijkheid voor de woning door de bewoner is net zoiets fundamenteels als de nestdrang van een vogel.

Foto 4. Visserstraat 31, circa 1983

Ik had al wel begrepen dat ik als vers afgestudeerde kunstenaar in een financieel-economisch gerichte maatschappij zonder een culturele paragraaf een overbodig persoon was en net zo werd het huis door diezelfde financieel-bouwkundige benadering als een onbruikbaar object gezien. De nieuw bedachte Stichting De Drie Moren – zo heette het huis in de zeventiende eeuw – koppelde een overbodige, maar energieke jongeling aan een afgeschreven maar oerdegelijk vijf eeuwen oud casco. Om het huis weer gezond te krijgen gebruikte ik een nieuwe bouwmethode. Dat werd de methode van het inverse verval. Als er iets was dat het moderne bouwbedrijf had geelimineerd dan was het de factor tijd. En tijd was mijn kapitaal: als overbodig kunstenaar had ik zeeën van tijd. Daarom kon ik net zo gestaag en volhardend als de zwaartekracht, de regen en de wind die de afgelopen jaren het pand tegen de vlakte hadden proberen te werken, in tegenovergestelde richting het huis in stand proberen te houden. Precies daar waar de zwakste plek was herstelde ik die het eerst met jonge energie, nieuw eikenhout en ouderwets ambacht. Ondertussen woonde ik in het vervallen huis en verhuisde ik in pandig van de ene provisorisch verbeterde naar de andere definitief herstelde kamer.

In 1990, vijfhonderd jaar nadat de eerste stadsbrand van Breda de voorganger van het huis in de as had gelegd, voltooide ik met vijf broers en mijn vader de laatste grote klus: het dak van de Drie Moren.

Foto 5. Dak Drie Moren 1990

Dynamisch Erfgoed

Tijdens die omgang met het oude huis en het bouwkundig gezond maken ervan hield ik een 'huisboek' bij. Daarin schreef ik de werkzaamheden van de dag maar ook mijn inzichten voor wat betreft het omgaan met erfgoed. In het huisboek verwoordde ik 's avonds wat ik overdag had ondervonden. Ik besepte dat omgaan met erfgoed zowel daadkrachtig is als gevoelig. Dat erfgoed niet gebaat is bij een blinde vernieuwingsdrift, maar evenmin bij een verlammende iconisering.

Foto 6. Tijdloze toren

Misschien is het probleem van Breda wel dat wij met onze driehonderd rijksmonumenten en een wonderschone kerk denken dat het wel goed zit met ons erfgoed. Maar het gaat niet om die driehonderd rijkslijsters en die paar kanjers. Erfgoed is niet de bevroren staat van monumenten, beschermde stadsgezichten en ansichtkaarten. Je kunt niet één bloedmooie vrouw tot Miss Holland verkiezen en beweren dat je daarmee de volksgezondheid op pijl houdt. Omgaan met erfgoed gaat dieper. Erfgoed is niet statisch, niet onaantastbaar in plastic verpakt. Erfgoed zit in de haarvaten van de stad. Het is het bouwkundig dna waarin de geschiedenis van de stad is vastgelegd. Erfgoed is onderdeel van de bloedsomloop van je stad, is voedsel of vitamine. Alleen dan kan erfgoed een katalysator zijn voor de ontwikkeling van je stad.

Wat wij tot monument verklaren is niets meer of minder dan het overblijfsel van een bouwdynamiek van eeuwen. Door de zuinigheid of beter: door het kennen van de waarde van het materiaal en de constructie door het ambacht is er een intense en bewuste omgang geweest en ontstaat er zoiets als bouwhistorie of erfgoed of een monument. In onze tijd, nu het ambacht door de haast van de bouwbedrijf verloren is gegaan, lijkt een monument gevestigd en stilstaand, maar dat is een grote misvatting. Een monument is het resultaat van bouwdynamiek bij uitstek en dat geldt niet alleen voor de gevestigde monumenten, dat geldt voor alle bouwsels die uit het ambacht zijn ontstaan. Dat sediment van een eeuwenlange bouwdynamiek, laag op laag vraagt erom om gebruikt te worden en hergebruikt te worden en weer gebruikt te worden. Maar pas op, de omgang met die dynamiek is niet vrijblijvend. Je moet doordrongen zijn van de betekenis, de waarde van die lagen wil je er een nieuwe laag aan toevoegen of verwijderen.

Aan elk van de bouwkundige lagen is een bepaalde graad van vakmanschap (in ontwerp en uitvoering) af te lezen. Je zou zo'n bouwkundige ingreep in de vorm van een cijfer kunnen waarderen. Deze cijfers zijn dan sturend voor de bouwdynamiek van nu. Enerzijds dicteert deze kennis, anderzijds geeft ze vrijheid en doet ze een beroep op de creativiteit van de huidige ontwerpers. Dit voortbouwen op het waardevolle van het erfgoed en het verkennen van deze ruimte ten gunste van het nieuwe bouwen vat ik samen onder de term Dynamisch Erfgoed. Deze wijze van omgang met het bouwkundig erfgoed is niet alleen voorbehouden aan de gevestigde monumenten, maar betreft al het bestaande gebouwde erfgoed. Onontbeerlijk is dan dat het ambacht terugkeert in het bouwbedrijf. Het ambacht is de voelspriet, de waardebepaler en de doorgever van het erfgoed.

Foto 7. Dak vanuit de toren

Voorbeelden van dynamisch erfgoed

Dynamisch Erfgoed is niet alleen dwingend, het is ook leuk. Dat heb ik geleerd met mijn huis in de Visserstraat en dat heb ik ondervonden met de opdrachten die ik kreeg. Door de manier waarop ik het huis bewoonde en eraan werkte timmerde ik - ook letterlijk - aan de weg en kreeg ik van lieverlee opdrachten op het scheidingsvlak van bouwkunde en bouwhistorie zodat ik vanuit mijn nieuwe inzicht van Dynamisch Erfgoed daar invulling aan kon. Van de twintigtal ontwerpen die ik vanuit die manier van omgaan met erfgoed gerealiseerd heb zal ik er enkele uitlichten om duidelijk te maken hoe zo iets abstracts als Dynamisch Erfgoed concreet wordt in een ontwerp voor een nieuwe laag van het erfgoed.

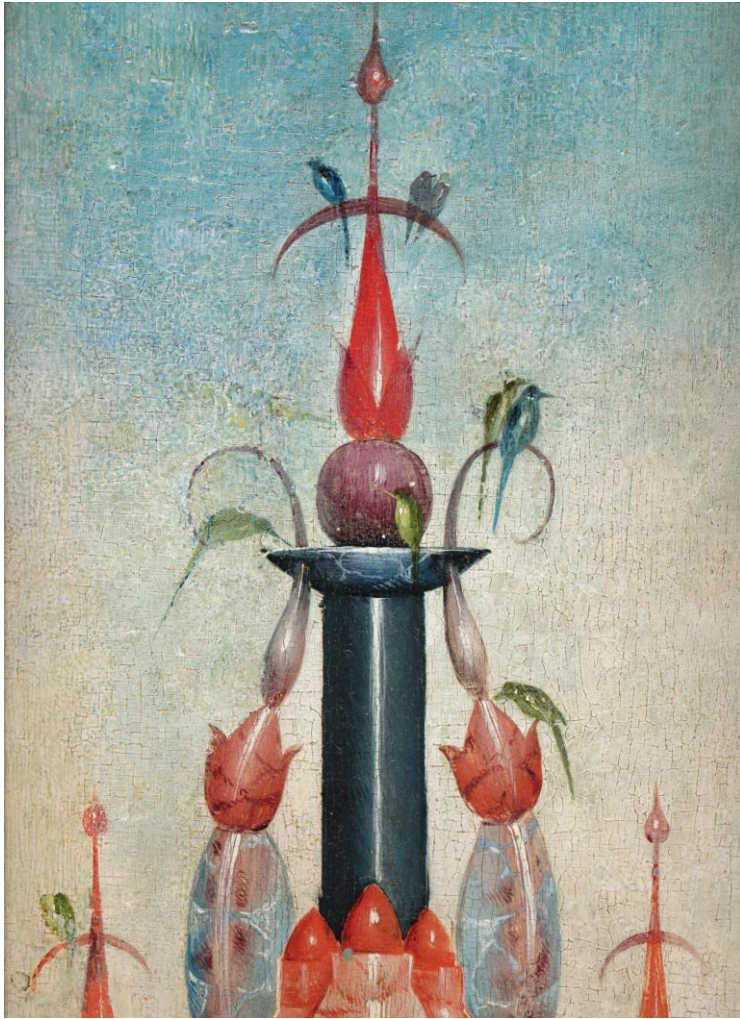

foto 8. Toren van Bosch

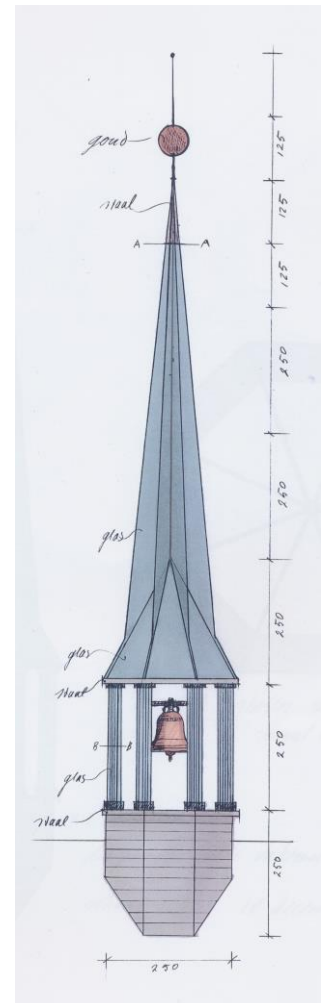

Foto 9. Ontwerp klokketoren

Katharina

In 2001 werd ik door Holland Casino gevraagd om vijf ideeën te formuleren die een bijdrage konden leveren aan het herstel en hergebruik van de kloosterkapel aan het kloosterplein in Breda. Een van die ideeën betrof een nieuwe dakruiter op het dak van de kapel. Toen het klooster werd verbouwd tot kazerne werd de zestiggraden kap werd verzaagd tot een vijfenveertig graden kap en is die dakruiter verdwenen. Al eerder hadden de nonnen toen zij rond 1650 het klooster verlieten het klokje meegenomen naar hun nieuwe onderkomen in Oosterhout. Daar stond het op een binnenpleintje te zwijgen. ‘Katharina est nomen meum’, lees ik in het randschrift. Dat klokje werd de drijfveer om te komen tot een nieuwe klokketoren of beter de klank van dat klokje. Want alles kan dan in die vijf eeuwen veranderd zijn, de klank van Katharina is het geluid dat toen ook geklonken heeft en vanaf die plaats op het kloosterdak over Breda uitgestrooid werd. Door het klinken van dat klokje zou het dak worden opgetil en zou daarop een torentje verrijzen als een klarenstoot naar de hemel. Dat klokje is de stem van het klooster Catharinadal. Dus ik ging geen klokketoren reconstrueren, maar een reliekschrijn maken voor een artefact uit de oude tijd dat door zijn nieuwe behuizing in staat werd gesteld weer te klinken in de onze tijd. Geweest en aanwezig. Om daar gestalte aan te geven koos ik voor het materiaal glas. Het is er wel, het is er niet.

In het archief van Breda vind ik het ontwerp van de toren met het stelsel van maten ernaast. Met dit oude stramien van acht voet ontwerp ik een nieuwe toren in glas. De twee zo tegengestelde werelden van een klooster en een casino – het geestelijke en het materiële – tracht ik in de bekroning van de toren bij elkaar te brengen in de vorm van een platina schijf: een hostie of een munt. Maar de mooiste brug tussen die twee werelden van gok en god wordt geslagen door het

klokje zelf. Katharina slaat *ad random* een keer in de vierentwintig uur. Niemand weet wanneer. Niemand weet welke gebeurtenis of welke gedachte van een toevallige passant zij met haar klokslag bekroont.

Foto 10. Kapel met klokketoren

Kasteelplein

Niet alleen op het niveau van een huis of een object maar ook stedelijk kun je de methode van Dynamisch Erfgoed toepassen. Ook op die schaal is Dynamisch Erfgoed zowel dwingend als uitnodigend. Zo heb ik de herinrichting Kasteelplein mogen vormgeven, met een nieuwe prominente plaats voor het prachtige ruitersstandbeeld van Koning stadhouder Willem III, inclusief nieuwe sokkel. Helaas is dat project in de uitvoeringsfase blijven steken en wacht het nog op een wethouder met lef. Want om voort te gaan op de dynamiek van je erfgoed zijn keuzes essentieel.

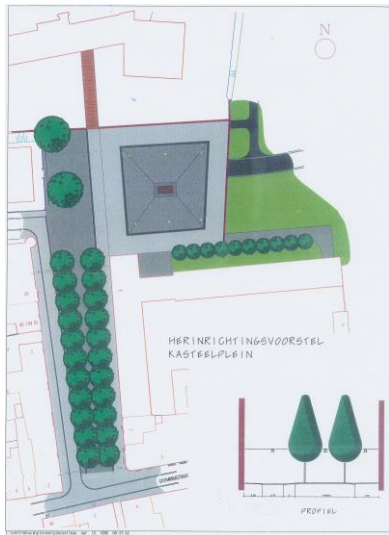

Foto 11,12, 13 Willem III

Dynamisch erfgoed en de toekomst van Breda

Het derde schaalniveau waarop je vanuit deze zelfde houding – die van Dynamische Erfgoed – na kunt denken is op de schaal van de stad. Hoe kun je vanuit dynamisch erfgoed nadenken over de stad en er aan ontwerpen. Wat is in het verleden van Breda van een dusdanige potentie dat het de stuwkracht levert voor een sprong in de toekomst, voor een visie op het Breda van de toekomst? Om de aanloop te nemen en te komen tot zo'n sprong is het zinvol eerst de stad te lezen. Mijn goede vriend Brandart Zomer is van beroep stedenlezer. Hij leest en omdat de stad zelf zwijgt geeft hij stem aan de stad. Nadat ik hem vroeg om voor Breda te spreken nam hij mij mee naar de toren van de Grote Kerk. We beklommen de honderden treden tot in de peperbus. Daarboven keken wij zowel in de diepte van het ons omringende land als in de diepte van de geschiedenis en toen zei hij met de stem van de stad: 'Uit het huwelijk van twee beken, uit de paringsdans van twee vlechtende, meanderende rivieren ben ik geboren. Daar waar twee rivieren samenstromen ben ik ontstaan en dat is verwoord in mijn naam: Breed-Aa.'

Foto 14. huwelijk

Waterplannen

Ik vertel Brandart enthousiast dat de gemeente Breda zich ook bewust is van het belang van dit gegeven. Dat zij sinds de jaren negentig nadenkt over het terugbrengen van het water in de stad en dat ik zelf ook actief heb deelgenomen aan de ideevorming. Eerst was dit nog buiten het planteam, maar in het najaar van 2001 word ik opgenomen in het gemeentelijk team en in gezamenlijkheid tekenen wij een rivierplan dat de blauwdruk vormt voor het raadsvoorstel van 2002. Het gemeentelijk grachtenplan is geëvolueerd tot een riviermodel. De doortrekking van Mark en Aa zijn op schematische wijze opgenomen in het raadsvoorstel dat onder de titel Getemde Rivier wordt aangenomen. 'Getemd', want helaas is door bezuiniging het water vooralsnog artificieel stromend. In de eerste jaren van het nieuwe millennium wordt die kunstmatige fase van de rivier aangelegd. 'Maar nu wil men alsnog het water natuurlijk laten stromen', zeg ik opgelucht. Voordat Brandart de toren verlaat zegt hij nadrukkelijk: 'Niet het stromen, maar uit het samenstromen is Breda ontstaan'.

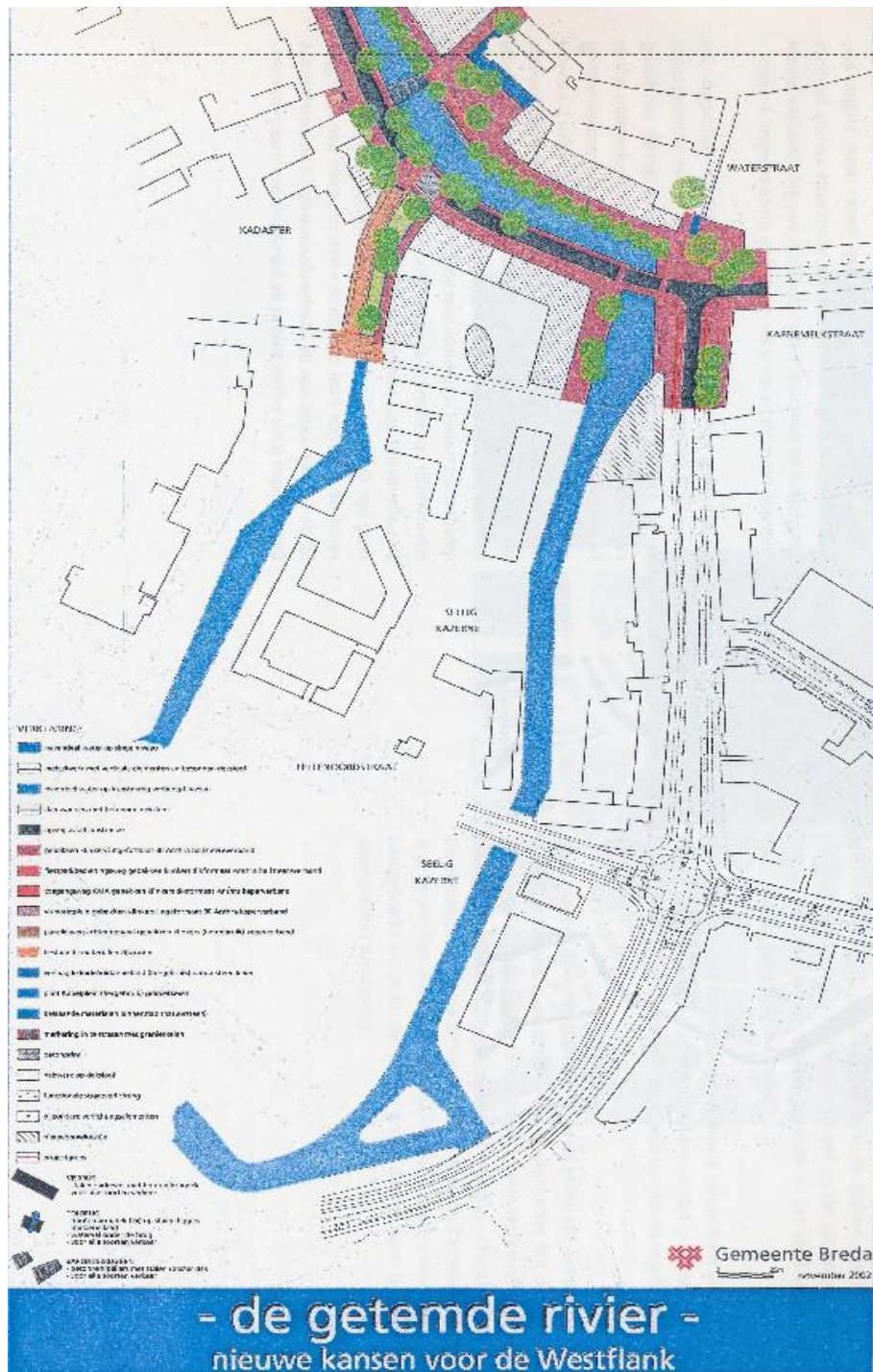

Foto 15. Getemde rivier

Mark en Aa

Hij heeft gelijk. Niet de Mark of de Aa, maar het huwelijk van de twee beken is de essentie en het unieke gegeven voor Breda. Daaruit is Breda ontstaan. Er wordt nu gefocust op de doortrekking van de Mark maar voor de ontwikkeling van het hele gebied als een tweestromenland moet de Aa niet vergeten worden. Dit betekent dat de Aa – in ieder geval als 'blauwdruk' – net zo als de Mark uitgewerkt moet worden. Je hoeft de Aa nu nog niet door te trekken – daar is het geld ook niet voor – maar je moet wel de mogelijkheid open houden dat in de toekomst deze Aa-stroom onbelemmerd aangelegd kan worden. Dat kun je doen door op dezelfde manier zoals dat op de Jan van Polanenkafe voor de Aa al is gedaan waar in de vorm van een langgerekt grasperk de ruimte voor de Aa-stroom is gereserveerd. Om inzichtelijk te krijgen wat dat betekent voor het hele gebied heb ik die schets gemaakt.

foto 16. Mark en Aa

Tweestromenpark

Het tot de verbeelding sprekende gegeven van twee samenstromende rivieren wordt op deze manier zichtbaar op een betekenisvolle plaats in de binnenstad van Breda, dicht tegen het stadshart aan. Op de schets zien we links de Aa en rechts de Mark het Seeligterrein oversteken. Het gevolg is dat het nieuwe park dat de gemeente op Seelig-zuid wil realiseren nu wordt 'getekend' door die twee beken. Als een Tweestromenland wordt het nieuwe park en de natuurontwikkeling van het gebied gedefinieerd. Mark en Aa borgen de nieuwe ontwikkeling van het voormalige militaire terrein in de richting van de ecologie, waterhuishouding en recreatie. Voor het campusterrein van de Rooi Pannen op Seelig-noord heb ik meer in detail onderzocht hoe de Aa-stroom en de Mark dat terrein kunnen vormgeven.

Foto 17. Campus Rooi Pannen

Een essentie van Dynamisch Erfgoed is dat je niet alleen kennis moet hebben van de lagen van het erfgoed maar ook ervan doordrongen moet zijn dat er een hiërarchie is in die lagen van bouwhistorie. In dit geval betreft het de geografisch-historische lagen van het erfgoed. Het kennen van de waarde van die lagen en het herstellen van die hiërarchie door een laag te verwijderen of een verdwenen laag toe te voegen is de essentie van Dynamisch Erfgoed. Het is niet kunstmatig of vals om een verdwenen element te reconstrueren wanneer daarmee een essentieel onderdeel van het verhaal van je stad leesbaar wordt. Het pre-stedelijk gegeven van samenstromen, waaruit de stad is ontstaan is in dit geval van groter belang dan de historisch-cartografisch correcte locatie van de twee stromen.

Nu, in deze tijd, nu wij nadenken over de toekomst van Breda en alles even vloeibaar wordt, moeten we het idee van het Tweestromenland de aandacht geven die het verdient. Breda roept om zijn brede Aa.

Foto 18. God

Tweede idee

Het tweede idee dat ik u voor deze middag mee wil geven heeft betrekking op een meer noordelijk deel van de binnenstad van Breda. Ook voor deze sprong in de toekomst ga ik eerst terug in de tijd, in de geschiedenis van Breda. Dit keer is het de Bredase historicus Jacques van Hooijdonk die mij bij de hand neemt. Hij vertelt over een heer van Breda die de middeleeuwse stad omvormde tot een nieuwe stad. Jacques zegt: 'Er is in de zestiende eeuw geen andere Nederlandse stad die in zo korte tijd zo ingrijpend is veranderd'.

Foto 19. portret Hendrik III

Die heer van Breda is graaf Hendrik III. Hij komt als tienjarige jongen op het oude kasteel van Breda te wonen bij zijn oom Engelbrecht II, die zelf kinderloos is. Wanneer Hendrik zeventien is stuurt Engelbrecht zijn 'kroonprins' naar het hof van Philips de Schone die Hendrik meeneemt naar Frankrijk en Spanje. Zo begint Hendriks diplomatieke carrière in dienst van de hertog van Bourgondië en later van zijn zoon, keizer Karel V.

Vanaf 1520 is Hendrik de meest belangrijke persoon aan het hof van Karel V. Hij verkeert in kringen van de toenmalige 'groten der aarde': de keizer, de paus, de koningen van Engeland, Frankrijk en Denemarken. Hij kent persoonlijk de hoge adel van de Nederlanden, Spanje, Frankrijk en het Duitse Rijk.

De Nassaus hebben in Brussel en Mechelen hun paleizen, maar Hendrik kiest ervoor van Breda zijn residentiestad te maken. Dat heeft grote consequenties voor de stad, zowel stedenbouwkundig als cultureel. Zoals gezegd: geen stad in de toenmalige Nederlanden is in zo korte tijd zo grondig veranderd door de ingrepen van een man. Door de introductie van de vroegrenaissance steeg de betekenis van de ingrepen van Hendrik III boven het belang van de lokale activiteiten uit. In zijn mausoleum in de Grote Kerk van Breda liet hij als een der onbetwiste hoogtepunten der renaissance beeldhouwkunst een graftombe oprichten voor zijn opvoedvader graaf Engelbrecht II. Door buitenlandse geestverwante kunstenaars in te schakelen en lokale kunstenaars te interesseren voor deze nieuwe 'kunst op syn antycks' schiep graaf Hendrik III in Breda een primeur onder Nederlandse steden met de bouw van een uitzonderlijk renaissance-paleis. De Italiaanse schilder Thomasso Vincidor di Bologna, een leerling van Rafael, tekende het plan voor dit paleis.

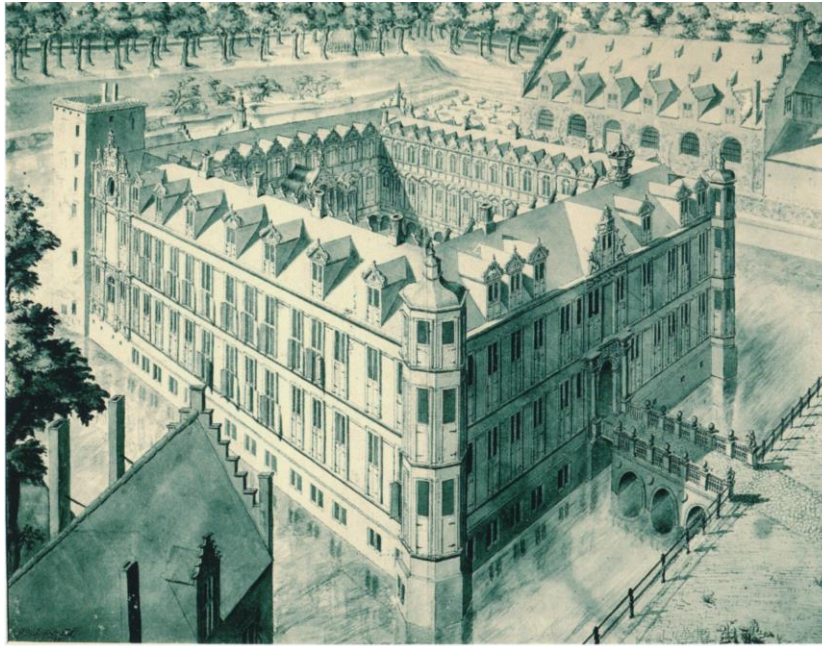

Foto 20. Paleis Hendrik III

Ook bracht Hendrik III een nieuwe en ruimere omwalling aan rond de stad volgens het bastionsysteem dat hier voor het eerst in de Nederlanden werd toegepast. Het oppervlak van de stad wordt daarmee vier keer zo groot. De paleistuin Valkenberg is de eerste renaissance-tuin boven de Alpen. Na de tweede grote stadsbrand in 1534, die zevenhonderd huizen in de as legde, liet Hendrik tal van veranderingen in het stratenplan van de stad doorvoeren, zoals het vergroten van Grote Markt, de aanleg van de Halstraat, de aanleg van de Kraanstraat, de Cingelstraat, de Annastraat en de aanleg van een veemarkt op het Nonnenveld terwijl hij al eerder voor de aanleg van het Kasteelplein een compleet begijnhof inclusief kerk had laten slopen en verplaatsen naar de huidige plaats aan de Catharinastraat.

Door de aanwezigheid van het hof van Hendrik in Breda herbergt geen stad in Brabant zoveel hofhuizen als Breda. Den Bosch heeft er twee. Bergen op Zoom één. Breda telde er een en twintig, waarvan er nu nog zeventien aanwezig zijn.

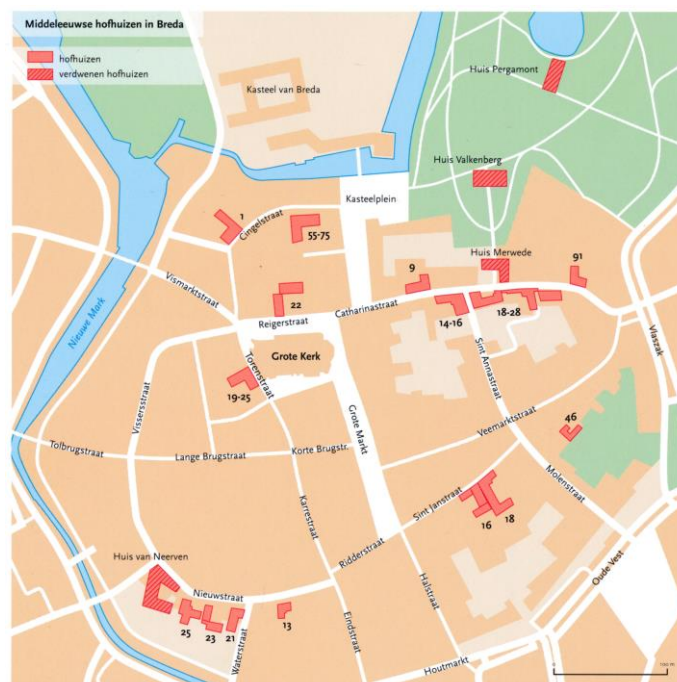

Foto 21. hofhuizen

Niet alleen stedenbouwkundig ook cultureel was de schok groot voor Breda. Door zijn culturele inborst betekende de aanwezigheid van Hendrik III in Breda een bloeitijd voor het culturele leven. Hendrik onderhield contact met Erasmus en legde een belangwekkende bibliotheek aan die nu nog de basis vormt voor de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Onder Hendrik was het een komen en gaan van internationale figuren. Jacques zegt: 'Graaf Hendrik III werd onder de hoge adel der Nederlanden een der belangrijkste opdrachtgevers aan kunstenaars die de nieuwe kunst toegedaan waren.' Dankzij deze opdrachten werd Breda de verre voorpost van de vroeg-renaissance.

In deze culturele bloeiperiode van Breda ligt een kracht en een kwaliteit die erom vraagt in onze tijd benut te worden. Niet iconiseren, niet plastificeren of commercialiseren. Dat Bourgondische verleden van Breda eist meer van ons dan het drinken van bier. Het verleden is evenmin een grabbelton waaruit je naar believen wat oude verhalen kunt oplepelen om er de uitverkoop van je stad mee te verzilveren. Dat doet geen recht aan de potentie van je erfgoed.

Dus hoe moet dat dan wel. Hoe kun je vanuit de gedachte van Dynamisch Erfgoed een plan destilleren dat voortkomt uit die potentie. Ik probeer dat door uit de zojuist geschetste cultuurhistorische uitbarsting die zo'n invloed heeft gehad op de vorming van Breda één betekenisvol detail te lichten dat zou kunnen werken als de kathalisator voor een nieuw project dat recht doet aan het erfgoed als groeistof voor de ontwikkeling van Breda. Dat detail is een schilderij.

Foto 22. El Jardin De Las Delicias

Wanneer Hendrik III in 1503 trouwt met Françoise van Savoye geeft hij opdracht een drieluik te schilderen als spiegel voor het huwelijk. Later zal dat schilderij, tijdens de Opstand tegen de Spanjaarden – beter bekend als de 80-jarige oorlog – door Alva uit het Brusselse paleis worden meegenomen naar Madrid. Daar hangt het nu wereldberoemde schilderij en heeft daar de titel El Jardín de las Delicias. Het is geschilderd door de meest noordelijke kunstenaar van het Spaanse rijk: El Bosco. O, je bedoelt De Tuin der Lusten – hoor ik u denken – van onze Jeroen Bosch. Nee, ik zeg dit met opzet zo, want ik ervoer diezelfde schok toen ik de Spaanse directrice van het Prado hoorde zeggen dat het schilderij van hun Don Bosco nooit Madrid zou verlaten omdat het onderdeel is van hun patrimonium. Want het is gemaakt in Spanje, weliswaar de meest noordelijke provincie – de Spaanse Nederlanden – maar in Spanje. Kijk, dit is nou zo'n gegeven waar de geschiedenis mee komt en waar wij anno nu vanuit de gedachte van Dynamisch Erfgoed iets mee kunnen doen.

Foto 23. Tuin der Lusten

Een nieuw en groot project van transitie, van hergebruik van het erfgoed begint met het idee om de Tuin der Lusten op te hangen in het voormalige paleis van graaf Hendrik III in Breda. En zoals al het werk van een vogel om een nest te maken zijn noodzakelijkheid verwerft als er een ei in wordt gelegd zo kan dit idee om het schilderij te hangen in het paleis van Hendrik deze immense opgave zijn noodzakelijkheid geven. Het lijkt een uit de lucht gegrepen en onmogelijk streven maar vanuit de geschiedenis krijgt dit project zoveel stuwkracht mee dat de mogelijkheid om werkelijkheid te worden geen illusie is.

Ten noorden van de oude binnenstad ligt van oudsher de Belcrum polder. Een inundatiegebied dat in tijd van oorlog, onder andere de Tachtigjarige, onder water gezet kon worden. Na de slechting van wallen werd het een uitgelezen gebied om er de industrie te vestigen. Nu bijna alle fabrieken er zijn gesloopt, ontstaat daar weer het oude inundatiegebied, het slagveld. Het is zeer wel denkbaar om die vlakte weer geschikt te maken als inundatiegebied – we zitten nu in tijden van klimaatverandering. En dan kan ik mij voorstellen dat in dat immense onderloopgebied, als een hedendaagse vesting in het water, een nieuwe helder opgezette academie voor krijgskunst en vredesvraagstukken wordt gebouwd. Daarmee komt het oude paleis van Hendrik III vrij voor cultuur. Graaf Hendrik was tenslotte behalve krijgsheer ook en vooral een cultuurdrager.

Wanneer je de Tuin der Lusten wilt lenen van het Prado om het op te hangen in het paleis van graaf Hendrik III in Breda zul je van het vijfhonderd jaar oude paleis, na bijna twee eeuwen in gebruik te zijn geweest als militaire academie, weer een residentie voor de cultuur moeten maken. Alleen zo ontstaat de context – het nest – waarbinnen het mogelijk is de Tuin der Lusten in Breda te ontvangen. Die mogelijkheid wordt aanzienlijk vergroot wanneer het gerehabiliteerde erfgoed van Hendrik III – als huis van cultuur – een dependance wordt van het Prado. Nergens is het streven de Tuin der Lusten naar de Lage Landen te halen geloofwaardig, alleen in Breda, alleen in het paleis van Hendrik de Derde omdat het patrimonium van het Prado en Breda verwant en verweven is.

Foto 24. Las Lanzas

Het paleis van Breda zal de komende eeuwen dan weer onderdak bieden aan beeldende kunst, aan literatuur, muziek en bouwkunst. Het Bredase stedelijk museum kan er worden gevestigd. Een erfgoedhuis, een archiefdienst en een archeologisch depot kunnen gehuisvest worden binnen de grachten van het citadel. De academie voor beeldende kunsten, Sint Joost, kan zijn plek in de bossen van IJpelaar verlaten en weer terugkeren naar de binnenstad, naar het hart van de samenleving en op het paleis-eiland een vestigingsplaats krijgen. Extra bruggen koppelen het citadel aan het park en omgeving. Het idee om van het paleis van Hendrik III een dependance van het Prado te maken reikt verder dan Breda. Het heeft een Europese dimensie en ik denk dat Europa en veel aan zal doen om dit idee werkelijkheid te laten worden. Want Amsterdam trekt een spoor naar het hoge noorden, naar Petersburg enkel omdat Tsaar Peter de Grote ooit in Zaandam een schip leerde timmeren. Amsterdam herbergt daarom nu een dependance van de Hermitage. Net zo kan Breda een hogesnelheidslijn naar Madrid trekken omdat Breda en Madrid een gedeeld verleden hebben. Omdat het erfgoed van Prado en dat van Breda naar elkaar reiken. In het Prado hangt de Overgave van Breda geschilderd door Valázquez. Breda is de schakel tussen Valázquez en Rembrandt, verbindt Madrid met Amsterdam, verbindt het Prado met de Hermitage, verbindt Spanje met Rusland. Dat verhaal van Europa kan Breda vertellen met Hendrik III als ambassadeur.

Nu in Europa het populisme op een rigide manier zoekt naar het nationale en het volkseigene en zodoende de bindende kracht van Europa ondermijnt kun je vanuit de geschiedenis daar een grensoverschrijdend verhaal tegenover zetten. Het Bourgondische Rijk, het Spaanse Rijk, het Romeinse Rijk en ja ook het Derde Rijk. Europa is het verhaal van vele Rijken die elk de huidige nationale grenzen overstijgen. En er zijn oorlogen voor nodig geweest, met vele miljoenen doden om die vechtende, opkomende en ondergaande rijken als een bond van Europese naties tot wijsheid te brengen. Het is goed om via de geschiedenis van een grondgebied de huidige nationale grenzen te relativeren. En aan die gedachte kan Breda met zijn geschiedenis een belangrijke bijdrage leveren. Europa verbindt en vanuit Dynamisch Erfgoed kan daar in Breda gestalte aan worden gegeven.

Foto 25. Tijdloze toren